

POLİS AKADEMİYASI

«DİO-nun İNZİBATİ FƏALİYYƏTİ» KAFEDRASI

Akademiyanın kursantları üçün
"DİO-nun TMT və İO" fənni üzrə

MÜHAZİRƏ

Mövzu 6: "Statistik informasiyanın avtomatlaşdırılmış emalı sistemi".

Vaxt - 6 saat
Mühazirə - 2 saat
Seminar - 2 saat
Təcrübə - 2 saat

POLİS AKADEMİYASI

«DİO-nun İNZİBATİ FƏALİYYƏTİ» KAFEDRASI

Akademiyanın kursantları üçün
"DİO-nun TMT və İO" fənni üzrə

M Ü H A Z İ R Ə

Mövzu 6: "Statistik informasiyanın avtomatlaşdırılmış emalı sistemi".

Vaxt - 6 saat
Mühazirə - 2 saat
Seminar - 2 saat
Təcrübə - 2 saat

Tərtib etdi:

Kafedranın müəllimi,
polis polkovnik-leytenantı

İbrahimov İ.E.

Mühazirənin mətni kafedranın iclasında müzakirə olunmuş və təsdiq edilmişdir.

Protokol № 09 " 29 " may 2017-ci il.

Bakı - 2017

Mövzu 6: “Statistik informasiyanın avtomatlaşdırılmış emalı sistemi”.

PLAN:

1. Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərinin anlayışı, quruluşu və təsnifatının növləri.
2. Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərinin növləri və DİO-nun praktiki fəaliyyətində onların tətbiqi.

Ə D Ə B İ Y Y A T :

1. “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə milli strategiya” (2003 - 2012-ci illər) haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 fevral 2003-cü il tarixli 1146 №-li Sərəncamı.
2. “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 3 aprel 1998-ci il tarixli 460-IQ №-li Qanunu.
3. “İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikasının 30 sentyabr 2005-ci il tarixli 1024-IIQ № -li Qanunu.
4. "Giriş-çıxış və qeydiyyat" idarələrarası avtomatlaşdırılmış məlumat-axtarış sistemi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22.04.2008-ci il tarixli Fərmanı.
5. “Azərbaycan Respublikası DİN sistemində informasiya texnologiyalarının inkişaf konsepsiyası” haqqında DİN-in 27.09.2007-ci il tarixli KQ 5/1 nömrəli Kollegiya Qərarı.
6. “Azərbaycan Respublikası daxili işlər orqanlarında uçot-qeydiyyat və statistika işləri üzrə əməkdaşların fəaliyyətinin təşkili Qaydalarının təsdiq edilməsi barədə” DİN-in 07.04.2017-ci il tarixli Q16-001-17 nömrəli qərarı.
7. “Azərbaycan Respublikasında cinayətlərin vahid uçotunun aparılması qaydaları haqqında Təlimatın təsdiq edilməsi barədə” DİN-in 16.02.2017-ci il tarixli Q8-001-17 nömrəli qərarı.
8. “DİN-in Vahid məlumat-axtarış sistemindən istifadə qaydaları barədə” DİN-in 29.04.2010-cu il tarixli 253 nömrəli əmri.
9. “Fərdi məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi ilə əlaqədar şəxslərin qorunması haqqında” Konvensiyanın təsdiq edilməsi barədə” Qanunun elan edilməsinə dair DİN-in 23.11.2009-cu il tarixli 692 nömrəli əmri.
10. “Mərkəzləşdirilmiş kriminal və axtarış uçotlarının təşkili və aparılması Qaydaları barədə” Təlimatın təsdiq edilməsi haqqında DİN-in 08.01.2019-cu il tarixli Q5-001-19 nömrəli qərarı.
11. В.А.Минаев, А.П.Полежаев “Основы автоматизации управления в органах внутренних дел”. М.: Академия МВД РФ. 1993.

GİRİŞ

Daxili işlər orqanlarının praktiki fəaliyyətində cinayətkarlıqla effektiv mübarizənin aparılması əməliyyat, istintaq və profilaktiki işlərin təşkil edilməsinin səviyyəsi ilə müəyyən edilir. Bu da öz növbəsində daxili işlər orqanlarının informasiya ilə təmin olunması istiqamətində aparılan işlərin keyfiyyətindən asılıdır. Cinayətlərin istintaqı, açılması və qarşısının alınmasında əsas səylər bilavasitə lazım olan informasiyanın əldə edilməsi ilə bağlıdır. Məhz bu funksiyaları daxili işlər orqanlarının böyük həcmli informasiyaları özündə saxlayan informasiya sistemləri təmin edir.

Lazımi informasiyaların əldə edilməsində daxili işlər orqanlarından başqa digər hüquq-mühafizə orqanları da maraqlıdırlar. Əgər bir neçə il öncə bu informasiyalardan əsasən daxili işlər nazirliyinin əməliyyat-axtarış işçiləri istifadə edirdilərsə, indiki dövrdə bu siyahıya vergi və gömrük xidmətlərini, maliyyə və kommersiya strukturlarını da aid etmək olar.

Cinayətkarlığın getdikcə daha çox mütəşəkkil xarakter və peşəkar istiqamət aldığı, cinayətlərin yeni-yeni növ və formalarının yarandığı, quldurluq, qəsdən adam öldürmə hallarının artdığı bir şəraitdə hüquq-mühafizə orqanlarının işinin, ekspert-kriminalistik tədqiqatlarının cinayətlərin istintaqı ilə bağlı hərəkətlərin optimal təşkili, planlaşdırılması və idarə olunması mexanizmlərinin elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərinə əsaslanan metod və üsullar əsasında qurulması, yeni baxışların və yanaşma tərzlərinin formalaşması və cinayətkarlıqla mübarizə təcrübəsində həyata keçirilməsi son dərəcə mühüm elmi əhəmiyyət kəsb edir.

Kompyuterlərin istintaq təcrübəsinə, ayrı-ayrı cinayətlərin təhqiqatı prosesinə tətbiqi müstəntiqlər, əməliyyat işçiləri və ekspert-kriminalistlər qarşısında böyük imkanlar açır. Hüquq-mühafizə orqanlarının istintaq, əməliyyat-axtarış və digər bölmələrinin işinin optimal təşkili, cinayətlərin açılması və istintaqını sürətləndirən amillərdən biri də bu işə kompyuter texnikasının tətbiqi, bu sahədə məlumatlar bankları formasında məlumat-axtarış sistemlərinin yaradılmasıdır.

**Sual 1: Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərinin anlayışı,
quruluşu və təsnifatının növləri.**

İnformasiya texnologiyası informasiya sistemləri ilə sıx bağlı olub, onun fəaliyyətinin əsas sahəsindən biri hesab olunur.

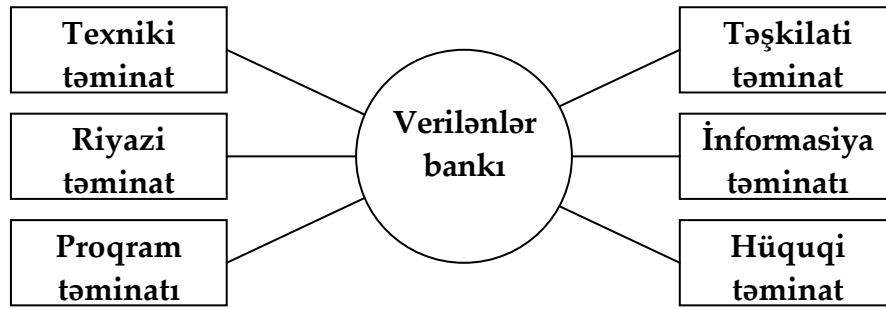
İnformasiya texnologiyası aydın şəkildə nizamlanmış qaydalardan, hərəkətlərdən, verilənlərin emal mərhələlərindən təşkil olunmuş prosesdir. İnformasiya texnologiyasının əsas məqsədi – ilkin informasiyanın emal edilməsi nəticəsində istifadəçi üçün lazım olunan informasiyanın alınmasından ibarətdir.

İnformasiya sistemi – informasiya texnologiyaları və sənədlərin təşkilatı və texniki qaydada, o cümlədən hesablama texnikasından istifadə etməklə nizamlanmış məcmusudur¹. İnformasiya sisteminin əsas elementləri kompyuterlər, kompyuter şəbəkələri, proqram təminatları, verilənlər bazası və s. ibarətdir. İnformasiya sisteminin əsas təyinatı informasiyanın saxlanması və ötürülməsini təşkil etməkdən ibarətdir. İnformasiya sistemi – kompyuter informasiya texnologiyalarını istifadə etməklə qoyulmuş məqsədlərə nail olma istiqamətində informasiyanın saxlanmasının, emalının və verilməsinin təşkil edilməsi üçün nəzərdə tutulan insan-kompyuter sistemidir.

Adətən informasiya sistemi dedikdə avtomatlaşdırılmış sistem başa düşülür. Bununla belə təsəvvür olunur ki, informasiyanın emal edilməsi prosesində əsas rol kompyutərə məxsusdur. Avtomatlaşdırılmış informasiya sisteminə aşağıdakı kimi tərif vermək olar:

Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemi (Verilənlər bankı) – bu və ya digər şəkildə strukturlaşdırılmış verilənlərin (verilənlər bazasının) və verilənlərin saxlanması və manipulyasiya edilməsi üçün aparat-proqram vasitələri kompleksinin məcmusudur. (Şəkil 1).

¹ "İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

Şəkil 1. Verilənlər bankının tərkibi.

Texniki təminat – verilənlər bazasının işləməsinə xidmət edən texniki vasitələr kompleksindən və həmçinin həmin vasitələr və texnoloji proseslər üçün uyğun sənədlərdən ibarətdir. Texniki vasitələr kompleksinə aşağıdakılar daxildir.

- hər hansı modelə aid kompüterlər;
- informasiyanın toplanması, saxlanması, emalı, ötürülməsi və əks etdirilməsi üçün qurğular;
- kommunikasiya vasitələri (informasiyanı ötürən və qəbul edən qurğular və rabitə kanalları);
- təşkilati-texniki vasitələr;
- istismar materialları və s.

Riyazi təminatı - verilənlər bazasının məqsədlərini və vəzifələrini reallaşdırmaq, həmçinin texniki vasitələr kompleksinin normal fəaliyyətini təmin etmək üçün riyazi metodlar, modellər və alqoritmlər proqramlar toplusudur.

Proqram təminatı - verilənlər bazasında texniki vasitələr kompleksinin normal fəaliyyətini təmin etmək üçün proqramlar toplusudur. Proqram təminatına ümumi və xüsusi proqram vasitələri aiddir.

Ümumi proqram təminatı kompyuterin və əməliyyat sisteminin funksional imkanlarını artıran, verilənlərin emalı prosesinin idarə edilməsi və nəzarət funksiyalarını yerinə yetirən, informasiyanın təhlükəsizliyini təmin edən və s. proqramlar kompleksindən ibarətdir.

Xüsusi proqram təminatı konkret informasiya sisteminin reallaşdırılması üçün proqramlar kompleksindən ibarətdir. Bu kompleksə sistemin informasiya bazasının qurulması və idarə olunması, istifadəçilərin reqlamentli və ixtiyari sorğularının emalı və çıxış informasiyasının formalaşdırılması və s. funksiyaları yerinə yetirən proqramlar daxildir.

İnformasiya təminatı sisteminin vəzifəsi verilənlər bazasını vaxtında və lazımi informasiya ilə təmin etməkdən ibarətdir. Bu sistem informasiyanın qəbul olunmuş üsullarla təsnifatı və kodlaşdırılması, sənədləşdirmənin unifikasiya edilməsi, sistemdə dövr edən informasiya axınlarına uyğun sxemlər və verilənlər bazalarının qurulma metodologiyası əsasında yaradılır.

Təşkilati təminat - verilənlər bazasının hazırlanması və istismarı prosesində işçilərin texniki vasitələrlə və öz aralarında qarşılıqlı əlaqələrini nizamlayan metodlar və vasitələr toplusudur. Təşkilati təminat aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

- Verilənlər bazası idarəetmə sisteminin təhlili və avtomatlaşdırılması tələb olunan məsələlərin müəyyənləşdirilməsi;
- İnformasiya sisteminin layihələndirilməsi üçün texniki tapşırıqın

hazırlanması və onun texniki-iqtisadi səmərəliliyinin əsaslandırılması;

- İdarəetmə sisteminin səmərəliliyinin artırılması məqsədilə sistemin strukturuna və tərkibinə aid təkliflərin və məsələlərin həlli metodologiyasının işlənilib hazırlanması;

- İnformasiya sisteminin fəaliyyətinə və inkişafına cavabdeh şəxslərin cəlb edilməsi.

Hüquqi təminat *dedikdə* verilənlər bazasının yaradılması, hüquqi statusu və fəaliyyəti ilə bağlı hüquqi normalar toplusu başa düşülür. Həmin normalar vasitəsilə informasiyanın alınması, çevrilməsi, istifadə edilməsi və mühafizə edilməsi qaydaları nizamlanır. Hüquqi təminatın əsas məqsədi qanuniliyi möhkəmlətməkdir.

Hüquqi təminatın tərkibinə qanunlar, fərmanlar, dövlət orqanlarının sərəncamları, əmrlər, təlimatlar və nazirlər kabinetinin, nazirliklərin, idarələrin, təşkilatların və yerli hakimiyyət orqanlarının normativ sənədləri daxildir.

Verilənlər bazasının fəaliyyəti mərhələlərinin hüquqi təminatı aşağıdakıları əhatə edir:

- informasiya sisteminin statusu;
- sistemin heyətinin hüquqları, vəzifələri və məsuliyyətləri;
- idarəetmə prosesinin ayrı-ayrı növlərinin hüquqi nizamnamələri;
- informasiyanın hazırlanması və istifadə edilməsi qaydaları və s.

Strukturlaşdırılmış verilənlər *dedikdə* avtomatlaşmanın ehtiyaclarına müvafiq olan verilənlərin uyğunlaşdırılması prosesi başa düşülür. Məsələn, verilənlərin uzunluğunun və göstəricilərinin məhdudlaşdırılması, yəni verilənlərin təqdim olunması haqqında uzlaşmaların aparılması.

Verilənlər bazası – proqram təminatlarından və yaddaş qurğularındakı yerlərindən asılı olmayan, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan strukturlaşdırılmış verilənlər faylına deyilir.

Verilənlər bazası fayl sisteminin inkişafı nəticəsində yaranmışdır və verilənlərin strukturunun ən yüksək səviyyəsi hesab olunur. Verilənlər bazasının yaradılmasında əsas məqsəd fayllara xas olan çatışmazlıqları aradan qaldırmaqdan ibarətdir. Bu çatışmazlıqlar aşağıdakılardır:

1. Müxtəlif təyinatlı fayllarda verilənlərin təkrarlanması baş verir ki, bunu da qarşısını almaq qeyri mümkün olur. Faylı həcmi böyük olduqda təkrarlanan verilənlərin sayı artır, bu da öz növbəsində yaddaş sərfini artırır.

2. Verilənlərlə proqram arasında məntiqi və fiziki asılılıq yaranır.

3. Verilənlər mərkəzləşdirilməmiş şəkildə, yəni hər bir fayl ayrıca idarə olunur.

4. Verilənlərdə ziddiyyətlərin mümkünlüyü. Verilənlərin təkrarlanmasına yol verildiyindən, müxtəlif fayllarda eyni verilənlər arasında uyğunsuzluq yarana bilər. Bu, o vaxt baş verir ki, müəyyən faylda verilənlər dəyişdirilir, digər faylda isə hər hansı səbəbdənsə həmin verilənlər dəyişdirilmir.

5. Verilənləri mühafizəsinin lazımı səviyyədə təmin olunmaması və verilənlərə icazəsiz müraciətlərin qarşısının alınmasında çətinliklərin olması.

6. Verilənlərin tamlığının qorunmaması. Kompyuterdə qəzalar baş verdikdə və ya proqram xətalrı yarandıqda verilənlərin itkisiz bərpa olunması vacib şərlərdən biri hesab olunur.

Verilənlər bazası – *bir yerdə saxlanılan, mərkəzləşdirilmiş idarə olunan, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəli və müxtəlif istifadəçilər tərəfindən müxtəlif məqsədlərlə istifadə edilən fayllar toplusudur*. Verilənlər bazasında saxlanılan verilənlər adətən konkret tətbiq sahəsinə aid olur.

Son zamanlar verilənlər bazasının daha geniş yayılmış növlərindən biri də əlaqəli verilənlər bazasıdır. Bu verilənlər bazasında informasiya bir və ya bir neçə cədvəllərdə saxlanılır. Cədvəllər arasında əlaqə bir və ya bir neçə uyğun gələn sahələr vasitəsilə həyata keçirilir. Əlaqəli verilənlər bazasında cədvəlin hər bir sətiri unikaldir. Unikallığı təmin etmək üçün bir və ya bir neçə sahələri işə salan açarlardan istifadə olunur. Açarlər nizamlanmış şəkildə saxlanılır ki, bu da axtarış zamanı cədvəl yazılarına birbaşa buraxılışı təmin edir.

Verilənlər bazası ilə qarşılıqlı fəaliyyəti təmin etmək üçün **verilənlər bazasının idarəetmə sistemindən** (VBİS) istifadə olunur. Bu sistem verilənlər bazasının yaradılması, idarə olunması və istifadə edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş proqramlar məcmusudur.

Müasir verilənlər bazasının idarəetmə sistemləri aşağıdakı üstünlüklərə malikdirlər:

- əlaqəli cədvəllər arasında qarşılıqlı münasibliyi və cədvəllərin dəstəklənməsi üçün vasitələr yığımını təmin edir;
- sistemin istifadəçi interfeysi informasiyanı daxil etməyə, dəyişməyə, eləcə də onun axtarışını, mətni və ya qrafiki şəkildə təqdim olunmasını təmin edir;
- yüksək səviyyəli proqramlaşdırma vasitələrinin köməyi ilə istənilən əlavələrin yaradılmasını təmin edir.

Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərini (AİS) təyinatına görə aşağıdakı kimi təsnif etmək olar:

- statistik və uçot-qeydiyyat informasiyalarının yığımı və emalı üçün nəzərdə tutulmuş AİS;
- operativ təyinatlı AİS;
- istintaq praktikasında istifadə olunan AİS;
- kriminalistik təyinatlı AİS;
- ekspert praktikasında istifadə olunan AİS;
- idarəçilik təyinatlı AİS və s.

Daxili işlər orqanlarında istifadə olunan aşağıdakı avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərini qeyd etmək olar:

1. Verilənlərin avtomatlaşdırılmış emalı sistemi (VAES)
2. Avtomatlaşdırılmış məlumat-axtarış sistemi (AMAS)
3. Avtomatlaşdırılmış məlumat-sorğu sistemi (AMSS)
4. Avtomatlaşdırılmış işçi yerləri (AİY)
5. Avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemləri (AİES)
6. Ekspert sistemləri (ES) və qərarların qəbul edilmə sistemləri.

Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərinin təsnifatı hər bir sistemin yerini, onun digər sistemlər ilə əlaqələri və yeni informasiya sistemlərinin qurulması mümkünlüyünün istiqamətlərini müəyyənləşdirir. Belə ki, avtomatlaşdırılmış məlumat-sorğu sistemi (AMSS) və verilənlərin avtomatlaşdırılmış emalı sisteminin (VAES) birləşməsi avtomatlaşdırılmış informasiya-hesablama sistemləri (AİHS) adını almışdır. Avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemlərinin (AİES) tərkibinə isə eyni zamanda bir neçə avtomatlaşdırılmış işçi yerləri (AİY) və ekspert sistemləri (ES) daxil ola bilər.

Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemləri tiplərinin təsnifatlarını daha ətraflı nəzərdən keçirək.

Verilənlərin emalının avtomatlaşdırılmış sistemləri (VEAS) strukturlaşdırılmış tapşırıqların həlli üçün nəzərdə tutulmuşdur. Verilənlərin emalının avtomatlaşdırılmış sistemləri təkrarlanan şablon əməliyyatların avtomatlaşdırılması məqsədilə tətbiq olunur. Verilənlərin emalının avtomatlaşdırılmış sistemləri müstəqil informasiya sistemi kimi hazırda praktiki olaraq istifadə olunmur. Bununla belə onlar mürəkkəb informasiya sistemlərinin əsas vacib elementlərini təşkil edirlər. Bunlara misal olaraq avtomatlaşdırılmış məlumat-sorğu sistemlərini (AMSS), avtomatlaşdırılmış işçi yerlərini (AİY), avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemlərini (AİES) göstərmək olar.

Avtomatlaşdırılmış məlumat-axtarış sistemləri (AMAS) sorğunun şərtlərinə müvafiq olaraq informasiyanın seçilməsini və çıxarılmasını təmin edir. AMAS və avtomatlaşdırılmış məlumat-sorğu sistemləri (AMSS) idarəetmənin informasiya texnologiyasının əsas tərkib elementlərini təşkil edirlər. İdarəetmənin bütün səviyyələrində AMAS-ın tətbiqi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

AMAS əsasən sorğu-cavab prinsipi əsasında fəaliyyət göstərir, buna görə də AMAS-da olan informasiyaların təkmilləşdirilməsi əsasən ilkin məlumatların yenidən işlənilib hazırlanmasına yox, onların axtarışına yönəlmişdir.

AMAS prinsiplial xüsusiyyəti onun "informasiya axtarışı" məfhumunda özünü göstərir. İnformasiya axtarışı – çoxlu sayda sənədlər arasında elə lazımi sənədlərin əldə edilməsidir ki, bu sənədlərdə

istifadəçiyə lazım olan faktların, məlumatların tapılmasını təmin etmiş olsun.

AMAS-in iki hissəyə bölünməsi artıq qəbul edilib: sənədli və faktoqrafik (Faktoqrafik – yəni faktları təhlil edib, ümumiləşdirmədən onların quru təsvirini vermə). Belə bölgü axtarış obyektinin müxtəlifliyinə əsaslanır.

DİO sistemində AMAS əməliyyat-sorğu və sorğu informasiyalarının axtarışı, verilməsi, mühafizəsi və yığılması məsələlərini həll edir.

Avtomatlaşdırılmış məlumat-sorğu sistemləri (AMSS) interaktiv rejimdə işləyən və istifadəçiləri sorğu xarakterli məlumatlarla təmin edən sistemlərdir. Onlar istifadəçinin sorğuları əsasında informasiyanın daxil edilməsini, sistemləşdirilməsini, saxlanmasını, verilməsini icra edirlər. Bu sistem ölkə qanunvericiliyi, DİN-in, Prokurorluğun və digər orqanların normativ aktlarını əhatə edən hüquqi və metodiki informasiyanın tez və asan əldə olunmasını təmin edir.

Avtomatlaşdırılmış işçi yerləri (AİY) – əmək fəaliyyətinin avtomatlaşdırılması üçün nəzərdə tutulmuş, texniki və proqram vasitələri kompleksidir. AİY-in tərkibinə fərdi kompyuterlər, çap qurğuları, skaner və digər qurğular, eləcə də tətbiqi proqramlar, mətn redaktorları, elektron cədvəllər, verilənlər bazası və s. kimi ofis əlavələri daxildir. AİY informasiya texnologiyasının əsas mühitini təşkil edir və xidməti fəaliyyətin avtomatlaşdırılmasını həyata keçirir.

AİY-in anlayışı olduqca müxtəlifdir. Belə ki, bəzi hallarda AİY anlayışı altında müəyyən funksiyaların yerinə yetirilməsi üçün lazım olan, aparat vasitələri ilə təmin olunmuş işçi yerləri başa düşülür. AİY həmçinin işçi prosesinin avtomatlaşdırılması üçün nəzərdə tutulan proqram paketinin şərti adı kimi başa düşülə bilər. Avtomatlaşdırılmış işçi yerləri özünün yüksək funksional imkanları ilə VEAS, AMSS və AMAS-dən fərqlənir və qeyd olunan sistemlər AİY-in tərkibinə alt sistemlər qismində daxil ola bilərlər.

İcra strukturundan asılı olaraq AİY-in qurulmasının üç üsulunu qeyd etmək olar:

1. fərdi istifadəçilər üçün;
2. qrup istifadəçiləri üçün;
3. şəbəkə istifadəçiləri üçün;

Hər bir üsulun üstünlükləri və çatışmayan cəhətləri vardır. Qeyd etmək lazımdır ki, şəbəkəli üsul digərlərinə nisbətən daha perspektivlidir. Belə ki, bu üsul vasitəsilə digər kompyuterlərin verilənlər bankından informasiyanın alınması, eləcə də struktur bölmələr arasında əhəmiyyət kəsb edən informasiyaların mübadilə edilməsi mümkün olur.

AİY ilə işləyən mütəxəssisdən sistem və tətbiqi proqram təminatı sahəsinə aid ətraflı biliklər tələb olunmur. Burada əsas şərt mütəxəssisin tədqiq olunan sahədə düzgün istiqamət götürmə bacarığından ibarətdir.

Avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemləri (AİES) – müxtəlif obyektlərin idarə edilməsinin avtomatlaşdırılması üçün nəzərdə tutulan texniki və proqram vasitələri kompleksidir. AİES əsas funksiyası – informasiya üzərində rəhbərliyi həyata keçirməkdir. Təcrübədə AİES avtomatlaşdırılmış işçi yerlərinin məcmusu şəklində həyata keçirilir.

AİES aşağıdakı əsas funksiyaları yerinə yetirir:

- şəhərdə olan əməliyyat şəraiti barədə informasiyanın avtomatlaşdırılmış şəkildə yığılımı və analizi, DİO-nun hissə və bölmələrinə, patrul avtomobillərinin ekipajlarına qərarların və göstərişlərin verilməsi və real vaxt ərzində (on line) onların icrasına nəzarət etmək;
- DİO-nun hissə və bölmələrində cinayət və hüquqpozma haqqında faktların, patrul avtomobillərinin sayı və yerləri barədə məlumatların, qüvvə və vasitələrin yerləşdirilməsi haqqında informasiyaların avtomatlaşdırılmış şəkildə yığılımı, emalı, saxlanması, sənədləşdirilməsi və bu informasiyalardan fərdi və kollektiv şəkildə istifadə olunmasını təmin etmək;
- DİO-nun hissə və bölmələrindən rabitə kanalları vasitəsilə daxil olmuş hüquqpozma törətmiş şəxslər, oğurlanmış əşyalar, qaçırılmış nəqliyyat vasitələri, digər əməliyyat-axtarış və sorğu xarakterli məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada yığılımı, eləcə də verilənlər bankından DİO-nun hissə və bölmələrinin sorğuları əsasında informasiyaların verilməsini təmin etmək;
- DİO-nun hissə və bölmələri üzrə xidməti fəaliyyətlərin avtomatik qaydada qeydiyyatı, eləcə də analitik və statistik hesabatların hazırlanması, hadisə və proseslərin retrospektiv¹ analizi.

Daxili işlər orqanlarında kompyuter texnologiyasının istifadə edilməsinin nisbətən yeni və perspektiv istiqamətlərindən biri ekspert sistemləridir.

Ekspert sistemləri – süni intellekt sistemi olub, istifadəçi tərəfindən təqdim edilən faktlara uyğun olaraq, bilik bazaları və qaydalar yığılımına əsaslanaraq şəraiti müəyyənləşdirir, eləcə də mövcud vəziyyəti təhlil etməklə məsələnin həllini qısa və dürüst ifadə edir. Bundan əlavə bu sistem müxtəlif halların seçilməsi barədə öz tövsiyələrini verir. Ekspert

¹ Keçmişə aid olan hadisələr.

sistemi bəzi bilik sahələrində kompyuterin imkanlarını ekspertin bilik və təcrübələri ilə birləşdirən avtomatlaşdırılmış informasiya sistemidir.

Avtomatlaşdırılmış ekspert sistemləri özündə kompyuterin proqram təminatı kompleksini birləşdirir ki, bu da süni intellektin alqoritmlərinə əsaslanır, istifadə olunan informasiyalar isə mütəxəssislər tərəfindən alındıqdan sonra həyata keçirilir.

Ekspert sistemlərinin bütün nəticələri cinayətin bu və ya digər üsul ilə yerinə yetirilməsinin mümkünlüyünü təyin etməyə imkan verən ixtiyarı (istifadəçi tərəfindən daxil edilmiş) əlamətlər yığımı üzrə qarşılıqlı əlaqəli qaydalar yığımını özündə birləşdirən bilik bazası əsasında qurulur. Biliklər ekspert sistemlərinin əsasını təşkil edir və informasiyanın emal edilməsinin nəticəsi kimi yaranırlar.

Sual 2. Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərinin növləri və DİO-nun praktiki fəaliyyətində onların tətbiqi.

Cəmiyyətin inkişafının ən aktual məsələlərindən biri kompyuterləşdirmə və elmi-texniki tərəqqinin ən son nailiyyətlərinin həyatın müxtəlif sahələrinə tətbiqidir. Elmin bütün nəzəri-təcrübi sahələrində olduğu kimi hüquq elmində də informasiya texnologiyalarından istifadənin zəruriliyi mübahisə olunmazdır.

Müasir dövrdə hüquq mühafizə orqanlarının işinin səmərəliliyinin artırılması yeni informasiya texnologiyalarının inteqrasiyası olmadan qeyri mümkündür. Hüquq mühafizə orqanlarının fəaliyyətində istər universal, istərsə də xüsusi proqram təminatlarından istifadə olunur. Ümumi təyinatlı universal proqramlar nəinki işin məhsuldarlıq səviyyəsini artırır, həmçinin onu keyfiyyətcə yeni səviyyəyə qaldırır. Onlara aşağıdakılar aiddir:

Sənədlərin tərtibi və redaktəsi üçün nəzərdə tutulan mətnlərin hazırlanması sistemi və ya mətn prosessorları. Bu sistem istifadəçiyə mətn prosessorları üzrə müxtəlif xidmətləri təmin edir.

Verilənlər bazasını idarə edən universal proqramlar çox sayda eynitipli informasiyaların işlənməsini, sistemləşdirilməsini və müxtəlif əlamətlər üzrə seçilib təsnifləşdirilməsini həyata keçirir.

Elektron cədvəllər cinayətlərin statistikası, analizi və proqnozlaşdırılması ilə bərabər müxtəlif riyazi və məntiqi əməliyyatların aparılmasını, diaqramların, qrafiklərin qurulmasını təmin edir.

İxtisaslaşdırılmış proqramlar ilk növbədə qeydiyyatların avtomatlaşdırılması üçün təyin olunmuşdur, belə ki, kompyuterləşdirmə - məlumat-axtarış sistemlərinin (MAS) operativlik və effektivliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırır və onların funksional imkanlarını daha da genişləndirir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 30.06.2004-cü il tarixli Sərəncamı ilə «Azərbaycan Respublikasında polis orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə dair Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)»nin qəbul edilməsi polisin maddi-texniki bazasının ən müasir texnika və avadanlıqlarla təchiz edilməsinə, o cümlədən, DİO-nun fəaliyyətində müasir informasiya texnologiyalarının tətbiq olunmasının genişləndirilməsinə şərait yaratmışdır.

Belə ki, Dövlət Proqramının icrası ilə əlaqədar DİN-in praktiki fəaliyyətində aşağıda göstərilən *informasiya sistemləri istifadəyə verilmişdir*:

1. Cinayətlər və hadisələr barədə daxil olan məlumatların qəbulu, bu sahədə vətəndaşlarla polis orqanları arasında operativ rabitənin təşkili məqsədi ilə «Polisə telefon zənglərinin qəbulu üzrə «102» xidməti»;

2. Cinayət törətmiş, məhkum olunmuş və axtarışda olan şəxslərin mərkəzləşdirilmiş fərdi uçotu üzrə «Əməliyyat-Sorğu» Avtomatlaşdırılmış İnformasiya Məlumat Sistemi;

3. Cinayətkarlıqla mübarizə, ictimai asayişin mühafizəsi, yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində zəruri məlumatları özündə cəmləşdirən avtomatlaşdırılmış məlumat bankları, habelə müxtəlif axtarış bazaları, pasport, şəxsiyyət vəsiqələri, məhkumluq, avtonəqliyyat vasitələri, odlu silahlar və s. haqqında informasiyaları özündə birləşdirən Vahid Məlumat-Axtarış Sistemi – Məlumat Portalı;

4. Psixotrop maddələrin, prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsinə, bu cinayətləri törədən, o cümlədən narkomanlıq xəstəliyinə düçar olan şəxslərə dair məlumatların toplandığı Ümummilli Məlumat Bankı;

5. Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayan əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan şəxslər və digər ölkələrdə vətəndaşlıq qəbul etmiş Azərbaycan Respublikası vətəndaşları barədə məlumatların avtomatlaşdırılmış məlumat-sorğu sistemləri;

6. «Ərizə və məlumatların uçotu», «Yol nəqliyyat hadisələrinin uçotu», «Avtoaxtarış», «İtirilmiş, oğurlanmış qeydiyyat şəhadətnamələri, sürücülük vəsiqələri və sürücülük vəsiqələrindən məhrum olunanlar», «Cərimə balı ilə qiymətləndirilən yol hərəkəti qaydaları pozuntularının uçotu» və «Qeydiyyat şəhadətnamələri və sürücülük vəsiqələrinin fərdiləşdirilməsi» avtomatlaşdırılmış məlumat-axtarış sistemləri və s.

DİN-in informasiya təminatının vahid avtomatlaşdırılmış sistemi

Kommunikasiya vasitələri (telefon xətləri, kabellər, peyk əlaqəsi kimi rabitə kanalları) ilə ötürülən və qəbul edilən müəyyən informasiya massivlərinə malik olan DİN, Dİİ və ŞRDİŞ-nin bir çox informasiya resurslarının inteqrasiya edilməsi DİN-in informasiya təminatının vahid avtomatlaşdırılmış sistemini təşkil edir.

Vahid İnformasiya Hesablama Şəbəkəsi DİO-nun əməliyyat-sorğu, həmçinin statistik məlumatlarla təminatı keyfiyyətini yüksəltmək, cinayətkarlığa

qarşı mübarizə istiqamətində və cinayətlərin açılmasında əməliyyat-sorğu sistemlərinin səmərəliliyini artırmaq məqsədilə yaranmışdır.

Vahid İnformasiya Hesablama Şəbəkəsi aşağıdakı əsas məsələləri həll edilməsi üçün nəzərdə tutulur:

- Məlumatlar bazasının inteqrasiyası, DİO-nun fəaliyyətinin bütün istiqamətlərində kütləvi istifadə üçün nəzərdə tutulan məlumatlar bankının formalaşdırılması;
- əməkdaşların işçi yerlərindən müxtəlif təyinatlı məlumatlar bazasına əməli daxil olmasının təmin edilməsi;
- hadisələrin inkişafının qanunauyğun və proqnozlaşdırma yolu ilə kompleks təhlili üçün riyazi metodların geniş tətbiqi;
- EHM-dən alınan nəzarət-profilaktik, əməliyyat-axtarış, əmr, göstəriş və siqnal xarakterli geniş məlumatlar əsasında cinayətkarlığa qarşı mübarizənin strategiyasının həyata keçirilməsi;
- DİO sisteminin bütün səviyyələrində kağızsız texnologiyanın tətbiqi;
- xarici ölkələrin, beynəlxalq polis təşkilatlarının (İnterpol) məlumatlar bankı ilə informasiya mübadiləsinin təminatı.

DİN-in Vahid İnformasiya Hesablama Şəbəkəsi çərçivəsində aşağıda göstərilən avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərini özündə birləşdirir:

1. Əməliyyat-axtarış
2. İdarəçilik
3. İqtisadi-istehsalat
4. Məlumat-sorğu;
5. Analitik-ekspert.

1. Əməliyyat-axtarış – bura aşağıdakı uçot kateqoriyaları daxildir:

- inzibati nəzarət, xüsusi təhlükəli residivistlər, narkomanlar, nəzarətdə olan həddi-bulağa çatmayanlar və s. kateqoriyalar daxil olmaqla profilaktik uçotda olan bütün şəxslər;
- yerli və dövlətlərarası axtarışda olan şəxslər;
- cinayətin törədilməsi metodu və əlamətləri də göstərilməklə əvvəllər cinayət törətmiş şəxslər;
- soyad üzrə kartotekanın uçotunda olan əvvəllər məhkum olunmuş şəxslər;
- hadisələr və şəxslərə aid əməliyyat məlumatları;
- polis orqanlarında uçotda olan və əməliyyat marağı kəsb edən şəxslərin əlaqələri;
- törədilmə üsulları və şübhəli şəxslərin əlamətləri əks edilmiş, açılmamış cinayətlər;
- qaçırılmış, oğurlanmış nəqliyyat vasitələrinin uçotu;
- oğurlanmış nömrəli əşyaların və əntiq malların uçotu;
- qeydiyyatda olan avtonəqliyyatın uçotu;
- naməlum meyitlər;
- növbətçi hissələrə daxil olmuş hadisə və cinayətlər barədə məlumatlar;

- silah sahibləri (icazə sistemi);
- konkret rayon ərazisində yaşayan, əməliyyat baxımından maraq doğuran şəxsə və ya bu ərazidə yerləşən obyektə əməliyyat yanaşma imkanları;
- cinayətkar elementlərin toplanı yerləri və s.;
- agentura uçotu;
- kriminalistik ekspertiza;
- ekspert sistemləri;

2. İdarəçilik – bura aşağıdakı uçot kateqoriyaları daxildir:

- əməllərin, göstərişlərin yerinə yetirilməsinə nəzarət;
- ərizə və şikayətlərin baxılmasına nəzarət;
- normativ aktlar;
- mühafizə olunan obyektlərin uçotu;
- cinayətlərin statistikasını;
- analitik informasiya və s.

3. İqtisadi-istehsalat – bura aşağıdakı uçot kateqoriyaları daxildir:

- mühasibat uçotu;
- maddi-texniki təchizat;
- anbar təsərrüfatı;
- avtotəsərrüfat və s.

4. Məlumat - sorğu;

- ünvan və pasport uçotu;

5. Analitik-ekspert.

Göstərilən bütün sistemlər daxili işlər orqanlarının operativ olaraq zəruri informasiya ilə təmin edilməsini nəzərdə tutur.

«Giriş-Çıxış və qeydiyyat» idarələrarası Avtomatlaşdırılmış Məlumat-Axtarış Sistemi

DİN sistemində istifadə olunan axtarış sistemlərindən biri də «Giriş-Çıxış və qeydiyyat» avtomatlaşdırılmış məlumat-axtarış sistemidir.

Giriş-Çıxış və qeydiyyat » avtomatlaşdırılmış məlumat-axtarış sistemi Azərbaycan Respublikasının qanunlarından və bu sahədə digər normativ hüquqi aktlardan irəli gələn vəzifələrin həyata keçirilməsini təmin edən "Giriş-çıxış və qeydiyyat" idarələrarası avtomatlaşdırılmış məlumat-axtarış sisteminin aidiyyəti dövlət orqanları tərəfindən əlaqələndirilmiş qaydada istifadəsinin, informasiya resurslarının formalaşdırılmasının, uzlaşdırılmasının, aparılmasının, inkişaf etdirilməsinin və informasiya təhlükəsizliyinin hüquqi, təşkilati və texnoloji əsaslarını müəyyən edir.

"Giriş-çıxış və qeydiyyat" idarələrarası avtomatlaşdırılmış məlumat-axtarış sistemi (bundan sonra - Sistem) - xüsusi təyinatlı dövlət informasiya resursudur. Sistemin əsas təyinatı hüquq mühafizə və digər aidiyyəti dövlət orqanlarının

səlahiyyətləri çərçivəsində fəaliyyətinin informasiya təminatından, aşağıdakı məsələlər ilə bağlı sənədləşmə, yoxlama, sorğu və təhlil işlərinin avtomatlaşdırılmasının həyata keçirilməsi vasitəsilə elektron xidmətlərin göstərilməsindən ibarətdir:

1. Şəxsiyyət vəsiqələri, pasport-viza və digər sərhədkeçmə sənədlərinin fərdi olaraq doldurulması və verilməsi;
2. Yaşayış və olduğu yer üzrə qeydiyyat;
3. Sistem çərçivəsində istifadə olunan sənəd blanklarının və onların hərəkətinin uçotu;
4. Ölkəyə gəlişinə və ölkədən gedişinə məhdudiyət qoyulan və ya axtarışda olan şəxslər, nəqliyyat vasitələri üzrə siyahıların aparılması, etibarsız sərhədkeçmə sənədləri üzrə yoxlamanın aparılması;
5. Şəxslərin, sənədlərin, nəqliyyat vasitələrinin nəzarət siyahıları ilə yoxlanılması və sərhədkeçmə uçotu;
6. Şəxslərin identifikasiyası, sərhədkeçmə və şəxsiyyəti təsdiq edən sənədlərin həqiqiliyinin müəyyənəşdirilməsi;
7. Sistemin tərkibinə daxil olan paylanmış, habelə onunla qarşılıqlı əlaqədə olan digər informasiya sistemləri arasında uzlaşmanın aparılmasında iştirak edilməsi;
8. Biometrik məlumatlar üzrə informasiya resurslarının formalaşdırılması məqsədilə məlumatların toplanılması.

Sistemin informasiya resurslarının formalaşdırılması və onlardan istifadə edilməsi insan hüquq və azadlıqlarına riayət olunmaqla həyata keçirilir. Sistemin fəaliyyəti "vahid pəncərə" prinsipi əsasında yeni texnologiyalar tətbiq edilməklə təmin olunur. Sistemin informasiya resursları, habelə təminat, inteqrasiya və təhlükəsizlik vasitələri milli informasiya fəzasının tərkib hissəsidir və Azərbaycan Respublikasının mülkiyyətidir.

Sistemin strukturu

Sistem bir-birinin təminat vasitələrindən və paylanmış informasiya resurslarından qarşılıqlı istifadə edən aşağıdakı altsistemlərdən, aidiyyəti dövlət orqanlarında olan müvafiq lokal seqmentlərdən ibarətdir:

1. "Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsi";
2. "Azərbaycan Respublikası vətəndaşının pasportları";
3. "Azərbaycan Respublikasında 30 gündən artıq yaşamaq istəyən əcnəbinin qeydiyyatına alınması haqqında vəsiqə, Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənara getməsi üçün Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxsin şəxsiyyət vəsiqəsi";

4. "Şəxslərin yaşadığı və olduğu yer üzrə qeydiyyatı";
5. "Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığına dair məlumatlar";
6. "Dənizçinin şəxsiyyət sənədi";
7. "Azərbaycan Respublikasına qayıdış şəhadətnaməsi";
8. "Viza";
9. "Biometrik informasiya";
10. "Sərhədkeçməyə məhdudiyət";
11. "Sərhəd nəzarəti";
12. "Mərkəzi serverlər kompleksi, idarəetmə və mühafizə";
13. "İnformasiya mübadiləsi";
14. "Elektron xəritə ilə vizual nümayiş";
15. "Sorğu, təhlil və hesabat";
16. "Blanklar";
17. "Audit".

Sistem vasitəsilə aşağıdakı informasiya resurslarının formalaşdırılması təmin edilir:

1. "Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları";
2. "Əcnəbilər";
3. "Sərhədkeçmə";
4. "Sərhədkeçməyə məhdudiyət siyahısı";
5. "Blankların uçotu";
6. "Audit jurnalı".

Sistem çərçivəsində dövlət orqanlarının vəzifələri. sistemlə inteqrasiya olunan digər dövlət informasiya resursları

Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi tərəfindən Sistem çərçivəsində qanunvericiliyə uyğun olaraq həyata keçirilən vəzifələr aşağıdakılardır:

1. Sistemin mərkəzi serverlər kompleksinin idarə və mühafizə edilməsi;
2. Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarına şəxsiyyət vəsiqələrinin, ümumvətəndaş pasportlarının fərdi olaraq doldurulması, verilməsi və bu barədə məlumatların Sistemə daxil edilməsi;
3. Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənara getməsi üçün Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxsin şəxsiyyət vəsiqələrinin fərdi olaraq doldurulması, verilməsi və bu barədə məlumatların Sistemə daxil edilməsi;
4. şəxslərin yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyatı barədə məlumatların Sistemə daxil edilməsi;

5. Azərbaycan Respublikasında 30 gündən artıq yaşamaq istəyən əcnəbinin qeydiyyatata alınması haqqında vəsiqənin fərdi olaraq doldurulması, verilməsi və bu barədə məlumatların Sistemə daxil edilməsi;

6. Sistem vasitəsilə verilmiş ümumvətəndaş pasportlarının, müvafiq vəsiqələrin və digər sənədlərin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda aktiv statusunun dəyişdirilməsi barədə məlumatların Sistemə daxil edilməsi;

7. yaşayış yeri üzrə qeydiyyat barədə məlumatların verilməsi ilə bağlı fəaliyyətin təmin edilməsi;

8. biometrik məlumatlar üzrə informasiya resurslarının formalaşdırılması üçün məlumatların toplanılması, identifikasiya işlərinin təşkili;

9. şəxsin başqa fərdi məlumatlarla sənəd almaq, belə sənədlərdən istifadə etmək cəhdlərinin, şəxsə müxtəlif fərdi identifikasiya nömrələrinin (FİN) verilməsi hallarının biometrik texnologiyalarla aşkarlanması və aradan qaldırılması işlərinin təmin edilməsi və müvafiq məlumatların Sistemə daxil edilməsi;

10. Sistemlə digər əlaqəli dövlət və beynəlxalq informasiya resursları arasında məlumat mübadiləsinin təşkil edilməsi;

11. Sistem çərçivəsində aidiyyəti dövlət orqanları və onların struktur bölmələri arasında informasiya mübadiləsinin, o cümlədən yoxlama və razılaşdırma işlərinin elektron sənəd dövriyyəsi qaydasında təşkil edilməsi;

12. axtarışda olan, barəsində tutulma haqqında qərar qəbul edilən, cinayət işi üzrə təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilən, barəsində qətimkan tədbiri seçilən, Azərbaycan Respublikası hüdüdlərindən kənara çıxarılan şəxslər haqqında məlumatların "Sərhədkeçməyə məhdudiyyət siyahısı"na daxil edilməsi və müvafiq əsaslar aradan qalxdıqda məlumatların aktiv statusunun dəyişdirilməsi;

13. etibarsız hesab edilmiş, itmiş, oğurlanmış və saxta pasportlar, vəsiqələr, axtarışda olan nəqliyyat vasitələri haqqında məlumatların "Sərhədkeçməyə məhdudiyyət siyahısı"na daxil edilməsi;

14. öz səlahiyyətləri daxilində "Sərhədkeçməyə məhdudiyyət siyahısı"nın aparılması, bu sahədə informasiya proseslərinin idarə və mühafizə edilməsi;

15. readmissiya üzrə sorğuların, onlara əlavə olunan sənədli və biometrik məlumatların, habelə verilən cavabların informasiya resursunun formalaşdırılması və identifikasiya-sorğu işinin təşkili;

16. sorğu, təhlil və hesabat işlərinin mərkəzləşdirilmiş qaydada təşkil və təmin edilməsi;

17. Sistem çərçivəsində verilən sənəd blanklarının və onların hərəkətinin uçotu;

18. sistem daxili audit fəaliyyətinin təşkili və öz səlahiyyətləri daxilində sistem daxili auditin həyata keçirilməsi;

İnteqrasiya və informasiya mübadiləsi

SİSTEMin informasiya resursları, program-texniki təminatı, inteqrasiya və təhlükəsizlik modelləri milli informasiya məkanının formalaşdırılmasının tərkib hissəsidir.

SİSTEMin təyinatı üzrə imkanlarının genişləndirilməsi və onun digər informasiya resurslarına qoşulması üçün həmin sistemlərin inteqrasiya və informasiya təhlükəsizliyi tələbləri üzrə ekspertizası keçirilir.

SİSTEMin informasiya proseslərinə yeni subyektlərin qoşulmasına icazə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən verilir.

Milli informasiya məkanı çərçivəsində statistika, əmlak, səhiyyə, əmək, vergilər, maliyyə, nəqliyyat, rabitə, təhsil və digər sahələrə aid informasiya resursları ilə, xarici ölkələrin və beynəlxalq təşkilatların müvafiq informasiya sistemləri ilə informasiya mübadiləsi Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin və beynəlxalq müqavilələrin insan hüquqları və informasiya təhlükəsizliyi üzrə tələbləri nəzərə alınmaqla həyata keçirilir.

“Milli avtomatlaşdırılmış pasport sistemi”nin strukturu, mahiyyəti, tətbiqi və istifadə olunma xüsusiyyətləri.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 14 iyun 1994-cü il tarixli “Ölkədən getmək, ölkəyə gəlmək və pasportlar haqqında” və “Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunları dövlətçiliyimizin və müstəqilliyimizin möhkəmləndirilməsi yolunda atılan mühüm addımlardan biridir. Bu Qanunların icrasını təmin etmək məqsədilə “Milli avtomatlaşdırılmış pasport sistemi”nə (MAPS) dair müvafiq nazirliklərin nümayəndələrinin iştirakı ilə texniki tapşırıq işlənilib hazırlanmış və Tender Komissiyasına təqdim olunmuşdur. Bu Tenderdə Kanadanın “Canadian Bank Note” şirkəti qalib gələrək Layihəni həyata keçirmişdir.

Yeni pasportların və şəxsiyyət vəsiqələrinin müvafiq dövlət orqanları tərəfindən əhaliyə verilməsi, bu sənədlərin beynəlxalq standartlara uyğun olaraq çap olunması, həmçinin sərhad nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər, Xarici İşlər, Milli Təhlükəsizlik, Ədliyyə və Müdafiə nazirliklərinin idarələrarası kompyuter əlaqəsi əsasında məlumat-axtarış sistemi yaradılmış, bu sistemin Vahid Məlumat Bankının saxlanması üçün DİN-nin Baş Əməliyyat Statistik İnformasiya İdarəsinin “Milli avtomatlaşdırılmış pasport sistemi”nin fəaliyyətinin təmini şöbəsində digər yüksək texniki göstəriciləri olan mərkəzi server avadanlığı quraşdırılmışdır. Məlumat-axtarış sistemini Vahid Məlumat Bankını aşağıdakı məlumatla təmin edir:

- a) dövlət və ya hərbi sirr olan məlumatlar üzrə öhdəliyi qüvvədə olan vətəndaşlar haqqında – müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikası Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin və Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyinin;
- b) Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gəlmiş, getmiş və Azərbaycan Respublikasından çıxarılmış (qovulmuş) əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər haqqında – Azərbaycan Respublikası Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin;
- c) hərbi xidmət keçən və ya qanuna uyğun olaraq hərbi xidmətdən azad edilmiş şəxslər haqqında – Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyinin;
- d) Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələri sıralarına həqiqi hərbi xidmətə çağırılan şəxslər haqqında – Azərbaycan Respublikası Hərbi Komissarlığının;
- e) axtarışda olan şəxslər haqqında, barəsində cinayət işi başlanmış və məhkum edilmiş şəxslər haqqında; islah-əmək müəssisələrində cəza çəkən şəxslər haqqında; şərti məhkum edilmiş, cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad edilmiş, barəsində azadlıqdan məhrumetmə hökmünün icrası təxirə salınmaqla məhkum edilmiş şəxslər haqqında; islah işlərinə məhkum edilmiş şəxslər haqqında; barəsində inzibati nəzarət müəyyən edilmiş şəxslər haqqında; verilmiş ümumvətəndaş pasportları və uşaq səyahətnamələri haqqında; etibarsız hesab edilmiş ümumvətəndaş pasportları və uşaq səyahətnamələri haqqında; Azərbaycan Respublikasının ərazisində yaşamasına icazə verilmiş əcnəbilər haqqında – müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin və Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin;
- f) verilmiş xidməti və diplomatik pasportlar haqqında; etibarsız hesab edilmiş xidməti və diplomatik pasportlar haqqında – Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin üzərilərinə düşür.

Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Pasport-Qeydiyyat İdarəsi tərəfindən Azərbaycan Respublikası ərazisində Azərbaycan vətəndaşlarının, əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyatata alınması, onların müvafiq şəxsiyyət və qeydiyyat vəsiqələri ilə təmin olunması və qeydiyyatdan çıxarılması qaydaları haqqında Təlimat işlənib hazırlanmışdır. Bu Təlimat Azərbaycan Respublikası Qanunlarına, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Fərmanlarına və digər hüquqi normativ aktlara əsaslanmaqla Respublika ərazisində vətəndaşların, əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyatata alınması, onların müvafiq şəxsiyyət və qeydiyyat vəsiqələri ilə təmin olunması və qeydiyyatdan çıxarılması qaydalarını tənzimləyir.

“Milli avtomatlaşdırılmış pasport sistemi” pasport və şəxsiyyət vəsiqələrinin avtomatlaşdırılmış nəşrini (pasport və şəxsiyyət vəsiqələrinin

fərdiləşdirilməsini), onların verilməsinin uçotu və ona nəzarəti, vahid məlumatlar bankının yaradılmasını, Azərbaycan Respublikasına gediş-gəlişin məhdudluqlarına dair məlumatlar bankının yaradılması, işlədiciyə iş yerlərindən vahid banka operativ müdaxilənin və yoxlama-keçid məntəqələrində sərhədi keçən şəxslərə nəzarət zamanı müvafiq informasiyanın ötürülməsinin, müxtəlif ölkələrin və beynəlxalq polis təşkilatlarının məlumatlar bankları ilə qarşılıqlı informasiya mübadiləsinin həyata keçirilməsini təmin edəcəkdir.

DİN-in Təhlükəsiz Şəhər Xidməti tərəfindən yol hərəkətinə videonəzarətin tətbiqi

DİN-in Təhlükəsiz Şəhər Xidməti tərəfindən yol hərəkətinə videonəzarətin tətbiqi Qaydaları videokameralar vasitəsilə DİN-in Təhlükəsiz Şəhər Xidməti tərəfindən yol hərəkətinə videonəzarətin həyata keçirilməsi ilə bağlı yaranan münasibətləri tənzimləyir.

DİN-in Təhlükəsiz Şəhər Xidməti öz fəaliyyətində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını, Azərbaycan Respublikasının qanunlarını, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamlarını, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarını, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələri, DİN-in normativ hüquqi aktlarını və bu Qaydaları rəhbər tutur.

Yol hərəkətinə videonəzarətin tətbiqi sahəsində DİN-in Təhlükəsiz Şəhər Xidmətinin təyinatı ilkin mərhələdə Bakı şəhərində yol hərəkəti qaydalarına videonəzarəti həyata keçirməkdən, müvafiq qaydapolzmaları vaxtında müəyyənləşdirib sistem vasitəsilə sənədləşdirməkdən və inzibati tənbeh tədbirlərinin görülməsi üçün aidiyyəti üzrə göndərməkdən, habelə yol-nəqliyyat hadisələri üzrə digər təxirəsalınmaz tədbirləri təşkil etməkdən ibarətdir.

Yol hərəkətinə videonəzarətin tətbiqi sahəsində DİN-in Təhlükəsiz Şəhər Xidmətinin vəzifələri aşağıdakılardır:

1 Videokameralar vasitəsilə küçələrə və yollara nəzarət etmək, müəyyən olunmuş qayda pozuntularını qeydə almaq;

2. Aşkarlanan qayda pozuntuları barədə müvafiq sənədləşmə aparmaq, materialları «Məlumat-analitik sistem»inə daxil edib qanunvericiliyə uyğun tədbirlərin görülməsi məqsədilə aidiyyəti üzrə göndərmək;

3. Yerlərə göndərilən materialların icrasını nəzarətdə saxlamaq, zərurət yarandıqda yol polisi qurumlarına müvafiq əlavə məlumatları vermək (videogörüntüləri təqdim etmək və s.);

4. Müəyyən edilmiş qayda pozuntuları üzrə statistik hesabatları aparmaq;

5. Yol-nəqliyyat hadisələri, şübhəli və axtarışda olan avtomobillər aşkar edildikdə təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsi üçün aidiyyəti xidmətləri məlumatlandırmaq.

DİN-in Təhlükəsiz Şəhər Xidməti fəaliyyəti zamanı müəyyən edilmiş inzibati xətanın sənədləşdirilməsi və qeydiyyatı

1. İnzibati Xətalər Məcəlləsinin müvafiq maddələri ilə nəzərdə tutulmuş yol hərəkəti qaydaları əleyhinə olan inzibati xəta aşkar edildikdə DİN-in Təhlükəsiz Şəhər Xidmətini operatoru nəqliyyat vasitəsinin iki qayda pozuntusunu və bir qeydiyyat nömrəsini əks etdirən fotosəkilini çəkir, müvafiq məlumat bazasından avtomobilin sahibi haqqında məlumatları əldə edərək, xüsusi formalı blankı doldurur (Qaydalara 1 nömrəli əlavə).

2. Blankda avtomobilin üç fotosəkili yerləşdirilməklə pozuntunun aşkarlanmasında istifadə edilmiş nəzarət kamerasının nömrəsi, xətanın növü, törədildiyi ərazi, tarix və saat, habelə nəqliyyat vasitəsinin sahibi barədə məlumatlar qeyd olunur.

3. Blank doldurulduqdan sonra "Yol hərəkəti qayda pozuntularının qeydiyyatı kitabı"nda (Qaydalara 2 nömrəli əlavə) sıra ardıcılığı üzrə qeydiyyata alınır və tədbir görülməsi üçün aidiyyəti üzrə göndərilir.

4. Yol-nəqliyyat hadisəsi, axtarışda və şübhəli olan avtomobil müəyyən edildikdə operator dərhal aidiyyəti xidmətlərə məlumat verir, polis əməkdaşları hadisə yerinə gələnədək ərazini videonəzarətdə saxlayır və bu haqda "Müəyyən edilmiş cinayət və hadisələrin qeydiyyatı kitabı"nda (Qaydalara 3 nömrəli əlavə) qeyd aparır.

5. Ərazi polis orqanları:

- DİN-in Təhlükəsiz Şəhər Xidməti tərəfindən göndərilən sənədlər əsasında aidiyyəti sürücülər barəsində İnzibati Xətalər Məcəlləsinin, DİN-in 189-02 nömrəli əmrinin və digər normativ hüquqi aktların tələblərinə müvafiq olaraq tədbir görür;

- Araşdırma zamanı əhəmiyyət kəsb edən halların dəqiqləşdirilməsinə zərurət yarandıqda Xidmətdən qayda pozuntusunu əks etdirən videogörüntünü əldə edir (videogörüntülər yalnız ərazi polis orqanı rəisinin imzaladığı sorğu əsasında təqdim olunur).

- qayda pozuntuları üzrə görülmüş tədbirlər (tərtib olunmuş protokolun nömrəsi, tətbiq edilmiş tənbeh növü və bal həddi) haqqında məlumatları DİN BDYPI-nin məlumat-analitik bazasına daxil edir;

6. DİN-in Təhlükəsiz Şəhər Xidmətinin məsul əməkdaşı ayda bir dəfədən az olmayaraq müvafiq bazaya daxil olmuş məlumatları ümumiləşdirərək, məruzə edir.

NƏTİCƏ

Cəmiyyətin inkişafının ən aktual məsələlərindən biri kompyuterləşdirmə və elmi-texniki tərəqqinin ən son nailiyyətlərinin həyatın müxtəlif sahələrinə tətbiqidir. Elmin bütün nəzəri-təcrübi sahələrində olduğu kimi hüquq elmində də informasiya texnologiyalarından istifadənin zəruriliyi mübahisə olunmazdır.

Müasir dövrdə hüquq mühafizə orqanlarının işinin səmərəliliyinin artırılması yeni informasiya texnologiyalarının inteqrasiyası olmadan qeyri mümkündür.

DİO-nun informasiyalaşdırılması, onun fəaliyyətində avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərinin tətbiq olunması cinayətkarlıqla mübarizə, onun qarşısının alınması və hüquqpozmalarn profilaktikasını kimi funksiyaların yerinə yetirilməsinə yönəlmişdir. DİO-nun bütün xidmət və bölmələrinin fəaliyyətinin əsasını informasiyanın axtarılması, toplanması, emal edilməsi və sistemləşdirilməsi prosesləri təşkil edir.

DİO-da istifadə olunan avtomatlaşdırılmış informasiya sistemləri ərazidə cinayətkarlığın və ictimai qaydanın vəziyyəti, DİO-nun bölmələri, qüvvə və vasitələri haqqında məlumatları özündə cəmləşdirir. Növbətçi hissələrinin, əməliyyat və sahə müvəkkillərinin, müstəntiqlərin, ekspert-kriminalist və pasport-qeydiyyat bölmələri əməkdaşlarının, eləcə də digər xidmətlərin ilkin qeydiyyat sənədlərində, uçot jurnallarında və informasiya daşıyıcılarında aşağıdakı müxtəlif səpkili əməliyyat-sorğu təyinatlı informasiya sistemləri cəmləşirlər. Qeyd olunan məlumatlar cinayətkarlığa və hüquqpozmalara qarşı mübarizədə əməli tədbirlərin, habelə hissə və bölmələrdə təşkilatı məsələlərin həyata keçirilməsində istifadə olunur.